

traktning av de interesser for nasjonen som knytter seg til den størst mulige innsats av nordmenn i utlandet, mener Forsvarschefen at den personlige risiko for vedkommende offiser og hans familie ikke bør få avgjørende vekt når beslutningen skal tas. De kan enten selv ordne Deres reise til Sverige, eller De kan overlate til oss å hjelpe Dem over grensen. I tilfelle de selv ordner reisen, bør De reise snarest mulig etter at De har kvittert for Deres lønn for mai måned. Til orientering vil vi redegjøre litt for våre reise-muligheter for tiden. Slik som situasjonen er, må De gjøre regning med at vi ikke kan påta oss å føre Deres familie sikkert over grensen. Vi kan heller ikke gi noe tilsagn for tidspunktet for arveisen. I tilfelle De bestemmer Dem for å etterkomme innkallingen og ønsker vår bistand over grensen, vil vårt reisekontor etter nærmere avtale sette seg i kontakt med Dem, så snart reise-muligheter er til stede. De må i tilfelle forplikte Dem til å reise når og på den måte dette bestemmer.

Selv om dette ikke skulle være nødvendig, vil vi presisere at denne henvendelse er ytterst konfidensiell.

Vi ber Dem treffe avgjørelsen på egen hånd og ikke la denne henvendelse komme til andres kunnskap, selv om disse skulle være helt sikre og pålitelige jøssinger.»

Hærens overkommando, (general Johan Beichmann) tok i skriv av 17. mars 1943 heit avstand fra den skjerpede innkallelse under henvisning til at Regjeringen i 1940 stilte offiserene fritt med hensyn til å forlate Norge, at den i sine tidligere henvendelser ikke hadde øvet noe påtrykk og under henvisning til de farer og vansker innkallelsen kunne forvalde. Det ble også henvisning til Åresordet.

I mars 1942 ble det innkalt 8 offiserer etter skjema B, i januar 1943 12 offiserer etter samme skjema, og i april 1943 ble det innkalt 22 etter skjema A og 60 etter skjema B.

d. Åresordet.

Etter overenskomst mellom den norske svarstkommanderende, general Ruge, og tyskerne angående kapitulasjonsbetingelsene ble bestemt at yrkesmilitære hadde valget mellom å gi sitt æresord «på ikke mere å kjempe mot det Tyske Rike eller dets allierte i denne krig, eller ærefullt krigsfangenskap». Forsvarsdepartementet overlot til hver enkelt å bestemme om han ville anse seg forpliktet etter æresordet.

Haag-konvensjonen IV, Landkrigsreglementet, Art. 10, bestemmer:

«Krigsfanger kan frigis på æresord dersom deres hjemlands lover tillater dem det. I så fall er de ved sin personlige ære forpliktet til samvittighetsfullt å oppfylle, så vel overfor sin egen regjering som overfor den regjering som har tatt dem til fange, de forpliktelser som de har tatt dem til

fange, de forpliktelser som de måtte ha påta seg, sådanne tilfeller av deres egen regjering forpliktet til hverken å kreve eller motta av dem noen tjeneste som strider mot det ord de har gitt.»

Tyskernes overfall på Norge var i seg selv et brudd på folkeretten, og den videre krigsførelse viste at deres interesse for internasjonal lov og rett innskrenket seg til de tilfeller da folkerettens bestemmelser falt sammen med de tyske interesser, og for så vidt kunne offiserenes æresord, sett ensidig i forhold til tyskerne, fortone seg som å være av underordnet betydning.

Minister Jens Bull brakte spørsmålet på bane i et skriv til Utenriksdepartementet 24. juli 1941, hvor han mente det var av betydning å få en prinsipiell avgjørelse. Han var uenig i den betraktning at æresordet ikke var bindende.

«Når vi skal holde vårt ord, så er det ikke av hensyn til vår fiende, til hva han fortjener, eller at han kan ha forbrutt sin rett til å stole på vårt ord. Det er av hensyn til oss selv.»

Han pekte videre på at det var av særlig interesse for de små stater at det ble vernet om Haag-konvensjonens humane regler, og han nevnte de mulige følger for dem som hadde brutt sitt æresord, for deres familie og kolleger. Han hevdet at hvis løftet strede mot troskapsplikten mot konge og fedreland, da burde det ikke ha vært gitt. Men dersom det ikke strede mot sådan troskapsplikt, burde det holdes.

Komiteen bemerket at ved kapitulasjonen i Nord-Norge var det kjent at Kongen, Regjeringen og Militære kommandomyndigheter med resten av marine og flyvåpen var flyttet ut av landet, for sammen med de øvrige krigsførende å fortsette kampen. Det ville altså fortsatt bli kjempet under ledelse av landets konstitusjonelle myndigheter. Overenskomsten § 4 sier ang. æresordet:

«Yrkesoffiserer har valget mellom å avgi æresord på at de i denne krig ikke vil bære våpen mot det tyske rike eller dets forbundsfeller, eller ærefullt krigsfangenskap.»

Imidlertid viste det seg at den formular som tyskerne forela til underskrift pekte langt ut over overenskomsten. Den som undertegnet, fraskrav seg militær stilling (forliket av tyskerne til å gjelde aktivt militær tjenesteførelse). Så lenge Norge var okkupert forpliktet han seg til ikke å foreta uvennlige eller krigsretts handlinger mot den tyske krigsmakt, det tyske rike eller dets allierte. Dette ble 2/42.

mot tyske understøtter. Endelig heftet han for all sin eiendom om æresordet ble brutt.

Under foreliggende omstendigheter å ta beslutning om å avgi æresord, eller ikke, var meget vanskelig, bl. a. fordi en nektelse også i realiteten var å fraskrive seg retten til å kunne kjempe videre ved en senere anledning, idet et krigsfangenskap måtte formodes å ville være til krigens slutt.

Komiteen er av den oppfatning at spørsmålet bør tas opp til behandling på bredest mulig grunnlag og resultatet innarbeides i den militære lovgivning.

e) Rekrutteringen i utlandet. Arbeidsplikt og tvungen verneplikt.

Denne del av Regjeringens virksomhet utenfor landets grenser har ikke vært den minst vanskelige å løse, og resultatet er fra enkelte hold blitt kritisert.

Kommisjonen har gitt redegjørelse for de tiltak som Regjeringen i denne forbindelse satte i verk og for de vanskeligheter som har vært til stede. En viser i så måte til Kommisjonen Innst. VI side 68—76.

Under bedømmelsen av arbeidsplikt, tvungen verneplikt og spørsmål i forbindelse hermed, må en alltid ta hensyn til den bestemte og vel begrunnede forutsetning fra Regjeringens side at det først og fremst gjaldt å holde Handelsflåten i fart.

Det første tiltak fra Regjeringens side etter ankomsten til U.K., var da også den provisoriske anordning av 12. juli 1940 «om registrering av norske statsborgere og innføring av arbeidsplikt». Denne anordning ville først og fremst tjene til å gi en oversikt over norske statsborgere i Storbritannia over 18 år og deres beskjeftigelse, dernest anledning til å sette i arbeid de som måtte være arbeidsløse. Det var handelsflåten som hadde prioritet ved siden av Regjeringens sentraladministrasjon som måtte bygges opp fra grunnen av, samt arbeid i engelsk krigsindustri.

Til å begynne med var Regjeringen av den oppfatning at rekrutteringen til de væpnede styrker måtte foregå ad frivillighetens vei, og at den norske vernepliktslov ikke gjaldt for norske borgere i utlandet. Det var heller ikke uten videre anledning til å bruke tvangsmidler i utlandet overfor norske borgere. En straffetruvel kunne først få virkning etter hjemkomsten til Norge. I hvert tilfelle måtte Regjeringen ved en registrering ha på det rene hvordan de norske i Storbritannia var plassert, slik at eventuelle

senere tvangsforanstaltninger ikke grep inn på områder hvor den tilstedeværende arbeidskraft var uomgjengelig nødvendig og således på forhånd var berettiget til disposisjon.

Den mannskapsreserve som sto til Regjeringens disposisjon sommeren 1940 var ca. 6000 mann fra hvalfangstflåten som var kommet til Storbritannia fra fangstfeltene. Disse ble søkt anvendt på forskjellig måte — ved hærstyrkene i Skottland, i Marinen, i Handelsflåten. Av øvrige norske borgere som befant seg i Storbritannia ble en del anvendt ved Regjeringens kontorer og andre var ansatt i engelsk krigsviktig arbeid.

Den 13. desember 1940 kom så den første provisoriske anordning om verneplikt og utskrivning av norske borgere i utlandet.

Enhver mannlig norsk borger som oppholdt seg i utlandet fikk etter utskrivning plikt til å gjøre tjeneste i den væpnede norske krigsmakt fra fylte 18. til fylte 55 år. Da registreringen kun var forstøtt i Storbritannia kunne heller ikke innkallelsen rekke videre.

Regler om fritakelse kunne gis av Kongen, og ved kgl. res. av 4. april 1941 og 12. desember 1941 ble i overensstemmelse hermed de nødvendige direktiver gitt. Fritakelse kom således til å gjelde bl. a. arbeid ved regjeringskontorer, legasjoner og konsulater, Nortraahip og i den norske handelsflåte. Vernepliktsstyret kunne også fritta andre som kom inn under pkt. 1 om et for krigen nødvendig yrke.

Den provisoriske anordning av 13. desember 1940 ble erstattet av ny provisorisk anordning av 12. desember 1941. Samme dag ble ved provisorisk anordning bestemt at det tidligere «Vernepliktsstyre» skulle erstattes med et «Manskaps- og Vernepliktsstyre» med sete i London og med anledning til å opprette underavdelinger hvor det måtte anses påkrevd. I henhold hertil ble det ved kgl. res. av 21. januar 1942 opprettet Manskaps og Vernepliktsstyret i U.S.A. (New York) og Canada. Angående de forhåpninger som mange stilte med hensyn til å rekruttere mannskap til de norske væpnede styrker fra U.S.A. og Canada, de anstrengelser som i den hensikt ble gjort og det magre resultat dette arbeid fikk, vises til Kommisjonen Innst. VI, s. 74—77.

Særlig i 1940 og 1941 var det en stadig taubrekning mellom landstyrkene og sjøforsvaret om mannskapstilgangen. Således rettet general Fleischer gjentatte henvendelser til Regjeringen om å få rekrutteringen påskyndet bl. a. ved tvangsutskrivning, likesom han nedla protest mot at hans sjøkyndige soldater i Dumfries flere ganger ble fordelt til

Jens Bull-æresord